

УДК 796(497.2)«17/18»(091)

ЧИННИКИ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В БОЛГАРІЇ ЗА ЧАСІВ НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ (XVIII-XIX СТ.)

Пангелова Н.Є.

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»

Танєв Петар

співробітник Міністерства Закордонних Справ Республіки Болгарія,
м. Софія, Болгарія.

У статті розкриваються деякі аспекти виникнення і становлення фізичної культури в Болгарії. Зокрема, висвітлені зміст і спрямованість фізичної культури Булгарського ханства, Дунайської Болгарії періоду античності. Але основна увага приділена визначенню чинників розвитку фізичної культури в країні за часів національного відродження (XVIII–XIX ст.). Цими чинниками були: звільнення від турецької окупації, проголошення державної незалежності; активізація культурно-просвітительського руху; впровадження фізичного виховання у шкільні програми та ін.

Ключові слова: фізична культура, Болгарія, національне відродження.

Постановка проблеми. Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історія виникнення сучасної Болгарії датується I тисячоліттям нашої ери. Сучасні болгари є нащадками європеїдів памірського типу, які були частиною індоєвропейської родини. Їх прабатьківщина – Середня Азія (район Паміру та Хіндукушу). Це була суспільна формація з високим рівнем цивілізації. Стародавні болгари були освічені у галузі державного устрою, військового мистецтва, будівництва. Серед досягнень давньо-болгарських знань є досконалий, з точки зору астрономії та математики, 12-річний сонячний календар, сузір'я якого названі іменами тварин. На думку експертів ЮНЕСКО він вважається одним з найбільш досконалих. Внесок пращурів болгар у всесвітню культуру скарбницею є значним і різноманітним [3]. Серед їх духовних надбань на першому місці була ідея про державність, яка була заснована на справедливому і толерантному відношенні до інших народів, неприйняття рабовласництва.

Болгарська державність, судячи із відомостей найстарішого літопису «Іменник болгарських ханів», датована 165 роком н.е.

Одним з видатних давньоболгарських правителів був хан Кубрат, який у свій час був одним з найбільш освічених на європейському континенті. Він виріс разом з імператором Візантії Іраклієм, закінчив відому у давньому світі Магнаурську школу.

Візантійські, арабські, давньоболгарські джерела з повагою розповідають про засновника та першого правителя конфедерації болгарських племен, яка займала у VII ст. частину теренів сучасної України та Північного Кавказу – хана Кубрата. У 612 році у Константинополі він прийняв християнство, а у 632 році Кубрат об'єднав під своєю владою декілька болгарських племен й здобув незалежність від аварів. У сучасній історіографії створене ним об'єднання має назву Велика Болгарія [1; 2; 5].

Після агресії хазар у середині VII ст. частина болгар залишилася у складі нового Хазарського Каганату (мова йде про племена Бат-Баян, які заснували у X ст. державу так

званих чорних болгар на узбережжі Азовського моря), але більша частина болгар мігрувала і утворила нові держави: Волжську Болгарію та Придунайську Болгарію, тим самим намагачись встановлення своєї державності на інших європейських теренах.

Із згаданих болгарських держав найбільш значуща історична перспектива припала на долю сучасної Болгарії, розташованої на Балканах, котра була заснована сином Кубрата – ханом Аспарухом, а також – Волжської Болгарії (теперішня республіка Татарстан у складі Російської Федерації), початок якої поклав хан Котраг. Дві великі середньовічні держави знаходились далеко одна від одної – їх розділяло більше тисячі кілометрів. Придунайська держава IX ст. встала на шлях християнства для того, щоб перетворитися у третю культурну силу Європи середніх віків, у той час як держава на Волзі прийняла у якості державної релігії іслам [1].

На Балканах болгарська держава, яку очолював хан Аспарух об'єднала давніх болгар і нащадків давніх фракійців, а також слов'янські племена, які оселились на цих теренах у VI–VII ст. Ці племена мешкали у Мезії, Фракії, Македонії, частково на території сучасних Греції, Албанії, Сербії, Румунії. Амбіції Візантії підкорити ці племена наштотхнулися на супротив держави на чолі з ханом Аспарухом. Так, після вирішальної перемоги над візантійською армією біля Дунаю у 681 р. вважається, що на політичній мапі Європи з'явилась Дунайська Болгарія.

Вочевидь, ці військові успіхи були обумовлені високим рівнем військово-фізичної підготовки армії хана Аспаруха, до складу якої входили як протоболгари, так і слов'яни. За даними античного історика Тацита, слов'яни володіли дивовижною здатністю переправлятися через непрохідні місця. Тривале перебування в місцях, багатих річками і озерами, дало їм можливість стати добрим плавцями, а також – споруджувати човни. Фізично слов'яни були витривалими, з добре розвинутим тілом. У поєдинках діяли швидко, зненацька і відзначались хоробрістю.

Військо протоболгар складалось переважно із кінноти. Кожен повнолітній чоловік вважався воїном і був озброєний мечем і луком. Протоболгари були сильні фізично, рухливі, витривалі, відзначалися великою майстерністю у верховій їзді.

Відомо, що війна займала виключне значення у житті всіх пройдешніх поколінь. У часи давнього світу і середньовіччя майстерність воїнів визначалася рівнем фізичної підготовленості і ступенем володіння холодною зброєю, тому фізична культура займала дуже важливе місце у житті країн і народів всіх часів.

Як свідчать численні дослідження, виникнення передумов для розвитку фізичного виховання і змагальної діяльності здійснюється у період первісного суспільства [4; 6]. Подальший розвиток фізичної культури у різних регіонах світу, у тому числі і на Балканах був обумовлений різноманітними факторами – соціальними, політичними, економічними, релігійними та ін.

Досліджень, присвячених проблемі становлення і розвитку в Болгарії фізичної культури небагато, що і обумовлює актуальність теми дослідження.

Мета дослідження – визначення передумов і чинників розвитку фізичної культури в Болгарії за часів національного відродження (XVIII–XIX ст.).

Методи дослідження – аналіз, синтез, узагальнення, інтерпретація даних наукової літератури.

Виклад основного матеріалу. Після перемоги над Візантією у 681 р. хан Аспарух засновує сучасну Болгарію. В умовах постійного політичного та ідеологічного тиску у IX ст. Болгарія перетворюється в одну із провідних європейських держав. Часи правління Сімеона Великого (893–927 рр.) називають «Золотим віком» болгарського політичного і культурного впливу.

Не дивлячись на часи візантійського панування (1018–1185 рр.) наприкінці XII ст. державність країни була відновлена. Болгарія переживе нові періоди розквіту до епохи османотурецького вторгнення у XIV столітті.

Бойові та ритуальні ігри були невід'ємною частиною побуту населення Середньовічної Болгарії. Літературні джерела свідчать про традиції проведення змагальних ігор на початку весни (22 березня), напередодні війни або важливих подій [1; 5; 8]. Також серед населення Болгарії у цей час популярними були боротьба, стрільба з лука, їзда верхи, полювання, гра в шахи.

Розвиток блискучої цивілізації феодальної болгарської держави був призупинений османотурецькою агресією у 1339 році. Болгарія була окупована і стала частиною Османської імперії на цілих п'ять століть.

На початку XVIII ст. починається епоха Болгарського відродження, яке стимулювало розвиток культури болгарського народу. Особливе значення мало видання видатного літературного твору монаха Паїсія Хилендарського – «Історія слов'яно-болгарська» (1762 р.). Поступово в освіті національного відродження впроваджуються ідеї про місце і значення фізичного виховання підрастаючого покоління. Піонером у цьому напрямі був лікар Петро Бе-

рон, який є автором першої болгарської азбуки. Вона побачила світ у 1824 р. і відома під назвою «Ребе-буквар». Послідовником П. Берона був лікар Селімінський. Історична заслуга цих двох лікарів полягає в тому, що вони першими в Болгарії заговорили про значення фізичного виховання для формування всебічно розвинутої особистості.

На початку XIX ст. у Болгарії посилюється рух за національне визволення країни. Квітневе повстання у 1876 р. було ключовим моментом у боротьбі за незалежність Болгарії від турецького гноблення.

На початку 80-х років XIX ст. відроджена болгарська держава здійснює перші кроки, які були спрямовані на прискорену модернізацію всіх сфер суспільного життя. Об'єднання Болгарії та Східної Румелії у 1885 р. стимулювало ці процеси.

Після визволення фізичне виховання стає частиною освітньої політики болгарської держави. Показовим є те, що у «Тимчасових правилах освіти» (1879 р.) було передбачено вивчення предмету «гімнастика». Організатором і засновником фізичного виховання в Болгарії вважають легендарного Василя Левського, який був страчений турками у 1876 р., напередодні національного визволення.

Як зауважує І.К. Попеску (1991), у 1864 р., будучи учнем у Добруджі, Левські заснував з числа сільської молоді таємні братські групи гімнастів. З часом такі товариства з'явилися і в інших містах та селах країни [7]. У 1878 р. в Пловдиві, за участю російських офіцерів і за допомогою генерала Скобелева була організована гімнастична група «Орел».

Перші пункти статуту визначали мету діяльності організації: «Допомога у проведенні різних фізичних вправ, таких як ходьба, стрільба, фехтування; сприяння розвитку фізкультури серед членів групи».

За зразком цих гімнастичних груп у 1879 р., при Александрійському пансіоні було організовано перші шкільні гімнастичні групи «Болгарський лев». Їх метою було сприяння фізичному розвитку учнів шляхом проведення систематичних занять. Групи були гімнастичними, але ігри носили, переважно, військовий характер.

Важливу роль в організації шкільного навчання наприкінці XIX ст. відіграв міністр освіти Іван Гюзелев, який у законі про «Матеріальну підготовку і перебудову шкіл» передбачав в учбовому плані для початкових шкіл гімнастику.

У 1881 р. гімнастика була введена в навчальні програми усіх державних шкіл і гімназій Болгарії.

У 1891 р. під керівництвом міністра освіти Георгія Живкова був виданий так званий «Живков закон», яким передбачалися деякі зміни в галузі освіти. Цим законом завершилося створення загальноосвітньої шкільної системи Болгарії.

Для проведення занять в країну запросили шведських спеціалістів з гімнастики, яким присвоїли звання викладачів фізичного виховання. Серед запрошених були відомі педагоги того часу – Ш. Шампо, Д. Бланшу, Ж. Фардель, Л. Айер, Е. Копфер, А. Бюнтер та ін.

Даніель Бланшу, який працював у Кюстенділі й Софії, разом з болгариним Големановим створили перший у Болгарії посібник з гімнастики, сприяли її популяризації в школах. Організовані заняття з фізичного виховання у жіночих школах почалися у 1896 р. Протягом цього ж року міністерство освіти розробило спеціальний статут для проведення курсів фізичного виховання при педагогічних училищах і гімназіях. Такі курси проводилися щорічно для підготовки вчителів основних і класних шкіл.

Багато зробили для розвитку гімнастики болгарські спеціалісти, які повернулися з-за кордону. Серед них був Калін Марінов, який вчився в Стокгольмі. Його справедливо вважали першим болгарським вчителем гімнастики. У 1898 р. К. Марінов керував першими курсами з гімнастики для середніх шкіл.

У 1907 р. законом міністерства освіти був встановлений вступний екзамен для підготовки вчителів гімнастики, а також передбачені ставки лікарів для контролю за станом здоров'я учнів в процесі проведення занять.

Незабаром намітилися тенденція до воєнізації фізичного виховання молоді. У 1093–1908 рр. міністерство освіти затверджує нові програми, в яких фізичне виховання замінюється військовою підготовкою. Згідно з новою програмою, військові заняття проводилися в усіх класах двічі на тиждень. Основою цих занять була російська система підготовки військ.

У 1884 р. Г. Вазов видав книгу «Про військову гімнастику», в якій представив оригінальну методику організації військового навчання.

У 1895 р. у військових училищах було введено обов'язковий курс з фехтування. Викладачі його запросили відомих італійських фахівців – Сініто і Сбрішко. Згодом фехтування запровадили в армійських полках. Час від часу організовувались змагання з цього виду спорту.

Першу гімнастичну спортивну організацію в Болгарії було створено у 80-х роках XIX ст. У Софії тоді було засновано спортивну групу «Балканський сокіл».

До числа буржуазно-аристократичних спортивних організацій для дипломатів закордонних держав і вищого офіцерства російських військ належав і заснований у 1883 р. перший клуб ковзанярів, який проіснував до початку сербсько-болгарської війни 1885 р.

За ініціативою вчителів Т. ончева і Ш. Шампо в Софії у 1895 р. була створена болгарська гімнастична група «Юнак». Його членами були студенти Софійського університету і чиновники різних державних установ. Подібні гімнастичні групи під назвами «Соговський юнак», «Борець», «Сокіл», «Орел», «Доброжанський юнак» та ін. були організовані в Пловдиві, Плевені, Габрові, Добричі, Тирнові, Слівені та інших містах.

Незабаром виникла ідея об'єднати гімнастичні групи в єдиний союз на чолі з Тудором Іончевим і 15 серпня 1898 р. в Софії була створена Спілка болгарських гімнастичних груп «Юнак». У 1899 р. відбувся її перший конгрес, який обговорив питання про участь Болгарії в Олімпійських іграх.

Під час конгресу проводилися гімнастичні змагання. Було також прийняте рішення про створення журналу «Здоров'я і сила».

Перший його номер вийшов у листопаді 1899 р. в Кюстенділі.

У 1886 р. в Софії був створений «Софійський велосипедний клуб», який складався в основному з іноземців, а у 1902 р. у м. Русе – «Болгарську велосипедному спілку». У 1903 р. вона вже нараховувала близько 400 спортсменів. Спілка випускала газету «Болгарський велосипедист».

1896 року дипломатичні представники заснували Софійський тенісний клуб. У 1911 р. група спортсменів в Софії організувала інший клуб, названий «Болгарський спортивний клуб», який пізніше був перейменований в Болгарський тенісний клуб.

За ініціативою архітектора Г. Казарова у 1900 р. в Софії було засновано перше болгарське туристичне товариство «Алеко Костантинов». Для учнівської молоді у м. Русе у 1908 р. було створено юнацьке туристичне товариство «Дунай». Такі об'єднання виникли в гімназіях по всій країні.

На початку XX ст. почав активно розвиватися футбол. У 1911 р. у Софії за ініціативою вчителя гімнастики Наумова було відкрито перший футбольний клуб, членами якого стали учні гімназій та ліцеїсти. Потім відкрилися футбольні клуби «Ботев», «Розвиток», «Гладстан» та ін.

На початку XX ст. у Болгарії починає розвиватися робітничий спортивний рух. Перше робітниче гімнастичне просвітительське товариство було засноване у 1900 р. в кварталі Ючбінар у Софії під назвою «Борець». Члени товариства займалися гімнастичними вправами, а також – політичним просвітительством. Такі товариства були організовані і в інших великих містах.

Пізніше, у 1904 р., за допомогою чеської гімнастичної спілки «Сокіл» були створені гімнастичні товариства болгарських робітників «Сокіл» в Габрово, Русе та Софії.

Активний розвиток спортивно-гімнастичного руху наприкінці XIX – початку XX ст. сприяв першим успіхам болгарських спортсменів на міжнародній арені. Особливо помітні були досягнення борців. У 1900 р. у Парижі Нікола Петров став переможцем чемпіонату світу з боротьби серед професіоналів і був визнаний найсильнішим борцем світу XIX століття.

Висновки. Отже, основними передумовами становлення і розвитку фізичної культури в Болгарії було:

- звільнення від турецької окупації, а також проголошення державної незалежності;
- активізація культурно-просвітительського руху у суспільстві у період Національного відродження у XVIII ст.
- впровадження фізичного виховання у навчальні шкільні програми;
- становлення болгарської буржуазії, яка шукала нові шляхи виховання підрастаючого покоління, широко використовуючи при цьому засоби фізичної культури;
- розвиток промисловості, який сприяв зародженню і розвитку робітничого гімнастичного руху;
- інтеграція Болгарії у міжнародний спортивний рух у кінці XIX – початку XX ст.

Список літератури:

1. Ангелов Д. Проблемы предгосударственного периода на территории будущего Болгарского государства / Д. Ангелов // Этносоциальная и политическая структура раннефеодальных славянских государств и народностей. – М.: Просвещение, 1987. – С. 5–9.
2. Бахши Иман, Джагфар Тарихи. Т. 1. Свод болгарских летописей 1680 г. / изд. подг. Ф.Г. – Х. Нурутдиновым. – Оренбург: Ред. Вестник Болгарии, 1993. – С. 125–140.
3. Государства и народы Балканского полуострова: их прошлое, настоящее, будущее и болгарская кривда. – М.: 1890. – 311 с.
4. Кун Л. Всеобщая история физической культуры и спорта: пер. с венгерского / Л. Кун. – М.: Радуга, 1982. – 399 с.
5. Минчев А. Легенды на българския спорт / Л. Минчев. – София: Дона ИК, 2009. – 159 с.
6. Пангелова Н.Є. Історія фізичної культури: [навч. посіб.] / Н.Є. Пангелова. – К.: Освіта України, 2010. – 294 с.
7. Попеску І.К. Спорт у долях балканських народів / І.К. Попеску. – Львів: Світ, 1991. – 184 с.
8. Цонков В. По някои проблеми от историята на физическата култура в България / В. Цонков. – София, 1963. – 137 с.

Пангелова Н.Є.

ГВУЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Танев П.

Министерство Зарубежних Дел Республики Болгария,
г. София, Болгария

ФАКТОРЫ СТАНОВЛЕНИЯ И РАЗВИТИЯ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ В ПЕРИОД НАЦИОНАЛЬНОГО ВОЗРОЖДЕНИЯ

Аннотация

В статье раскрываются некоторые аспекты возникновения и становления физической культуры в Болгарии. В частности, освещены содержание и направленность физической культуры Булгарского ханства, Дунайской Болгарии периода античности. Но основное внимание уделено определению факторов развития физической культуры в стране во времена национального возрождения (XVIII–XIX вв.). Этими факторами были: освобождение от турецкой оккупации, провозглашение государственной независимости; активизация культурно-просветительского движения; внедрение физического воспитания в школьные программы и др.

Ключевые слова: физическая культура, Болгария, национальное возрождение.

Pangelova N.Yi.

SHEI «Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhoriy Skovoroda State Pedagogical University»

Tanyev P.

Officer of Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Bulgaria,
Sofia, Bulgaria

PREREQUISITES FOR THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF PHYSICAL CULTURE IN BULGARIA DURING THE PERIOD OF NATIONAL REVIVAL

Summary

The article reveals some aspects of the emergence and development of physical culture in Bulgaria. In particular, the content and orientation of the physical culture of the Bulgarian Khanate, the Danube Bulgaria of the period of antiquity, are highlighted. But the main attention is paid to determining the factors of the development of physical culture in the country during the times of national revival (XVIII–XIX centuries). These factors were: liberation from the Turkish occupation, proclamation of state independence; activations of the cultural and educational movement; the introduction of physical education in school programs, etc.

Keywords: physical culture, Bulgaria, national revival.